

ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТІСНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті позиціонується актуальність проблеми, складові та умови формування особистісної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності.

Ключові слова: формування особистісної готовності, студенти психологічного профілю, професійна діяльність, професіоналізація.

Постановка проблеми. У процесі реформування та розвитку вищої освіти взагалі й педагогічної зокрема наголошується, що освіта має не тільки забезпечити майбутніх фахівців глибокими знаннями, але й сприяти розвитку особистісної позиції студентів, формувати чіткі орієнтири життєдіяльності, вміння виокремлювати життєві та професійні цінності. Розв'язання цих складних завдань є неможливим без реалізації особистісного підходу до формування ціннісних орієнтацій студентів щодо майбутньої професії.

Натомість, професійно-ціннісні орієнтації включають засоби й напрями діяльності майбутнього психолога і є ланкою, котра пов'язує особистість з професійним середовищем завдяки внутрішнім механізмам діяльності, генетичним задаткам, знанням та навичкам, життєвому досвіду.

Професійна діяльність майбутніх психологів, як свідчать результати проведених досліджень, багато в чому залежить від сформованості у них професійно-педагогічних цінностей, мотивів, інтересів. Саме тому професійна підготовка студентів педагогічних факультетів ЗВО полягає не тільки в тому, щоб надати молодим фахівцям певну суму знань, але разом з ними прищепити ціннісне ставлення до професійної діяльності, сформувати у майбутніх фахівців стійкий професійно-педагогічний інтерес.

Особливу роль у цьому процесі відіграє *особистісна готовність* студентів закладів вищої педагогічної освіти, яка виступає органічною умовою успішного навчально-виховного процесу і забезпечує поєднання психологічної готовності та теоретичної підготовки майбутніх психологів. Саме в особистісному вимірі студент може визначитися, наскільки правильно він обрав для себе сферу діяльності, з'ясувати ступінь співвідношення особистісних якостей з професією психолога. Особистісна професійна готовність, спрямованість (часто мотивована бажанням, мрією з дитинства) сприяє формуванню і розвитку педагогічної ерудиції, педагогічного цілепокладання, психолого-педагогічного мислення, інтуїції, здатності до імпровізації, педагогічного оптимізму, педагогічної рефлексії.

Актуальність проблеми формування особистісної готовності майбутнього фахівця до педагогічної діяльності посилюється також реформуванням вищої школи України, адже випускника потрібно підготувати до професійної діяльності, умови і якість якої швидко змінюються. В свою чергу, нові вектори соціально-економічного розвитку держави зумовлюють необхідність перегляду теоретичних і методичних засад навчально-виховної системи вищого педагогічного навчального закладу, особливо на етапі переходу від традиційних форм і методів засвоєння знань до інноваційної моделі професійного саморозвитку, яка перш за все, базується на мотивації особистісної готовності студентської спільноти до майбутньої професійної діяльності.

Підготовка професійних психологів в сучасних закладах вищої освіти характеризується активними інноваційними процесами, пов'язаними з демократизацією й гуманізацією навчання, введенням варіативних навчальних планів, удосконалення змісту навчальних дисциплін, а також форм і методів їх опанування. На означені напрями активізації процесів здобуття та розширення змісту професійних компетенцій майбутніх психологів впливає також розширення професійного та соціокультурного середовищ практичної діяльності психолога, зміна орієнтирів використання та призначення його професійних знань, умінь і навичок.

Мета статті – теоретично обґрунтувати зміст, складові та умови формування особистісної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності.

Результати теоретичного дослідження. Успішне професійне становлення майбутніх фахівців базується на розвитку психологічної готовності до цієї діяльності. Процес формування психологічної готовності до майбутньої професійної діяльності є необхідною передумовою розвитку спеціаліста у вищому навчальному закладі, що обумовлює якість, ефективність його підготовки та забезпечує результативність навчально-професійної діяльності.

Проблема професійного розвитку фахівця, становлення його професіоналізму в контексті сучасних наукових студій зарубіжних і вітчизняних учених успішно розробляється в психології праці,

акмеології, професійній педагогіці, що знайшло своє відображення у працях С. Батишева, А. Деркача, Є. Клімова, Т. Кудрявцева, Ю. Поваренкова, О. Романової, В. Рибалка, В. Шадрикова та ін.

Особливе значення має особистісна готовність до професійної діяльності майбутніх психологів як фахівців, покликаних надавати психологічну допомогу особистості в складних умовах життя.

Слід зазначити, що окремі аспекти досліджуваної проблеми вже були предметом уваги дослідників. Так, зокрема, питання становлення та розвитку особистості під час підготовки до професійної діяльності та безпосередньо в її процесі представлені в дослідженнях Б. Ананьєва, Г. Балла, О. Бодальова, В. Бодрова, О. Бондарчук, Б. Братуся, Н. Волянук, В. Гордієнко, Е. Зеєра, Є. Клімова, Л. Карамушки, О. Киричука, Г. Ложкіна, П. Лушина, С. Максименка, Л. Мітіної, В. Моргуна, В. Семиченко, Е. Симанюк, Л. Снігур, Т. Яценко та інших науковців. Водночас, процес формування особистісної готовності майбутніх психологів до професійної діяльності в умовах сучасних соціальних трансформацій, на наш погляд, висвітлені недостатньо.

Суспільство ХХІ ст. потребує психолога-професіонала, здатного до вирішення складних практичних завдань на високому професійному рівні. Соціальна значущість професії психолога, підвищення впливу психологічної освіти на розвиток самосвідомості конкретної особистості й суспільства в цілому зумовлює необхідність аналізу наявного практичного досвіду та вивчення теоретичних і прикладних основ професійного становлення майбутніх фахівців з психології [6].

Водночас вивчення наукової літератури з проблеми формування професіоналізму показало відсутність досліджень теоретичних засад формування професійної готовності майбутніх психологів під час фахової підготовки у закладах вищої освіти (ЗВО). Особливо недостатньо уваги приділяється особистісній складовій готовності студентів до професійної діяльності практичного психолога [6].

Дане питання є надто об'ємним, торкається як різних етапів становлення, так і безлічі супровідних компонентів професіоналізації, що ускладнює дослідження. Проте, відзначимо, що об'єктом вивчення ставали проблеми особистісної готовності до професійного становлення, адаптації і умови успішності функціонування психолога в різних галузях соціальної практики: в області ведення тренінгу (М. Молоканов), в педагогічному колективі (Т. Леві), в навчальному закладі (О. Красило, А. Новгородцев), в організаційних системах (Т. Ромасловський).

Однією з основних причин недостатньої готовності практичних психологів до професійної діяльності є невідповідність традиційної парадигми вузівської підготовки цих спеціалістів сучасним вимогам. У практиці ЗВО поки що відсутня система продуктивного *особистісно-професійного* розвитку майбутнього психолога, переважають репродуктивні методи його навчання, які забезпечують «наповнення» студента знаннями. В результаті становлення практичного психолога, формування його як суб'єкта обраної діяльності відбувається після закінчення ЗВО, шляхом «спроб і помилок». Все це підтверджує наявність протиріччя між соціальним замовленням суспільства на психологів, здатних вирішувати складні професійні завдання в сучасних умовах, і недостатньо дослідженими механізмами ефективної професіоналізації майбутнього психолога [1].

У відповідності зі змістом і конкретними завданнями, які розв'язуються суб'єктом трудової діяльності, готовність поділяють на короткотривалу (ситуативну), що детермінується відповідними психічними станами, і відносно сталу, що визначається стабільними властивостями (особливостями) особистості. Психологічна готовність – це виявлення суті властивостей і стану особистості. *Готовність – це не тільки властивість чи ознака окремої особистості, це концентрований показник діяльності суті особи, міра її професійної здібності.* Психологічна готовність включає в себе з однієї сторони запас професійних знань, умінь і навичок; з іншої — риси особистості: переконання, здібності, інтереси, особливості перебігу пізнавальних процесів (пам'ять, мислення, увага тощо), спрямованість думки, працездатність, емоційність, моральний потенціал особистості, що забезпечать успішне виконання певних функцій.

Особистісний підхід при дослідженні категорії *готовності* вбачає готовність як результат підготовки особистості (підготовленості) до певної діяльності (О. Винославська, М. Дьяченко, К. Дурай-Новакова, Л. Кандибович, Л. Карамушка, В. Моляко. *Готовність* розглядається як стійка, багато-аспектна, ієрархізована властивість особистості, що містить ряд компонентів (мотиваційний, особистісний, когнітивний та операційний тощо), адекватних вимогам, змісту та умовам діяльності. Представники даного напрямку дослідження також вбачають зв'язок між функціональним станом (як *тимчасова готовність*) та стійкою характеристикою особистості (як *довготривалою характеристикою готовності – підготовленість*).

У структурі психологічної готовності особистості до професійної діяльності виділяють такі компоненти: 1) мотиваційний; 2) орієнтаційний; 3) пізнавально-оперативний; 4) емоційно-вольовий; 5) психофізіологічний; 6) оцінюючий [3].

Розкриємо сутність кожного із цих складників-компонентів:

Мотиваційний компонент включає в себе професійні установки, інтереси, прагнення займатися педагогічною роботою. Його основою є професійно-педагогічна спрямованість (особисте прагнення людини застосувати свої знання в обраній професійній сфері), в якій виражається позитивне ставлення

до професії, нахил та інтерес до неї, бажання вдосконалювати свою підготовку і т.д. Стійкість, глибина і широта професійних інтересів і педагогічних ідеалів визначається педагогічною спрямованістю.

Орієнтаційний компонент – це ціннісно-професійні орієнтації, основою яких є професійна етика, професійно-педагогічні ідеали, погляди, принципи, переконання, готовність діяти відповідно до них. Ядро орієнтаційного компонента – ціннісні орієнтації особистості, глибина професійно-педагогічного світогляду. Професійно-педагогічні переконання є важливою змістовною стороною особистісної готовності до професійної діяльності, бо вони забезпечують послідовність у професійних діях, цілеспрямованість у педагогічній роботі і в спілкуванні з вихованцями. До змісту готовності до педагогічної діяльності звичайно ж входить професійна освіченість. До числа професійно-етичних якостей належать професійна відповідальність, педагогічна вимогливість, уміння спілкуватися. Професійна відповідальність виявляється у безкорисній і глибокій відданості педагогічній роботі.

Пізнавально-операційний компонент – це професійна спрямованість уваги, сприймання, пам'яті, педагогічне мислення, педагогічні здібності, знання, дії, операції і заходи, необхідні для успішного здійснення професійної діяльності. Серед якостей пізнавально-операційного компонента готовності значне чільне місце займає педагогічне мислення. Воно виявляється в умінні виявити педагогічні ситуації, явища, факти, розпізнати, моделювати їх, прогнозувати можливі наслідки. А для цього педагогу необхідний високий рівень теоретичних знань, творче мислення і належний рівень загальної культури. Практика показує, що більшість студентів I-III курсів, вивчаючи той чи інший предмет, готуючись до заліків, екзаменів, обмежуються тільки фіксацією вивченого матеріалу, але не зіставляють отримані знання з своєю майбутньою професійною діяльністю. Професійні вміння і навички, високий рівень їх сформованості – важливий елемент психологічної готовності особистості до професійної діяльності: як стояти, як сидіти, як піднятися зі стільця, як підвищити голос, посміхнутися і т.д. – саме в цьому бачив основу професіоналізму, педагогічної майстерності А. Макаренка. Ще однією важливою якістю пізнавально-операційного компонента є педагогічні здібності: педагогічна спостережливість, педагогічне передбачення й уявлення. Бачити внутрішній стан вихованця, заглянути в духовний світ школяра; вміти аналізувати, систематизувати факти і явища, правильно оцінювати всі відносини в системі «вчитель – учень», передбачити кінцеві результати роботи – необхідні якості особистості, які треба формувати протягом навчання студента-майбутнього психолога.

Емоційно-вольовий компонент – це почуття, вольові процеси, що забезпечують успішний перебіг і результативність діяльності педагога; емоційний тонус, емоційна сприйнятливність, цілеспрямованість, самовладання, наполегливість, ініціативність, рішучість, самостійність, самокритичність, самоконтроль [2].

Зміст психологічної готовності характеризується зв'язком інтелектуального й емоційного в сфері розвитку особистості. Так, знання явища людиною – важливий факт, але не менш важливим є осмислення нею цього явища, тобто те, який зміст вносить сама людина в це явище. Зміст психологічної готовності визначає характер зв'язку між знаннями професійно-етичного особистісного змісту діяльності і його переживаннями. Не можна обмежуватись тільки накопиченням знань і розвитком інтелекту. Не менше уваги треба приділяти і емоційній стороні, формуванню культури почуттів. На наше переконання, навчально-виховний процес у ЗВО необхідно організовувати так, щоб студенти відчували такі самі емоції і почуття, які виникають у педагогів у їх професійній діяльності.

На нашу думку, серед вольових якостей, які забезпечують особистісну готовність до професійної діяльності майбутніх психологів виділяють:

- цілеспрямованість (керування в роботі певною метою);
- самовладання і витримка (збереження самоконтролю в будь-якій ситуації);
- наполегливість (тривале збереження зусиль при досягненні поставленої мети);
- ініціативність (готовність і вміння педагога виявляти творчий підхід до вирішення проблем, самодіяльність при виконанні професійних функцій);
- рішучість (своєчасно приймати продумані рішення і без зволікань приступати до їх виконання);
- самостійність (відносна незалежність від зовнішніх впливів);
- самокритичність (вміння помічати свої помилки, неправильні дії та прагнення їх виправити).

Психофізіологічний компонент – це впевненість у своїх силах, прагнення наполегливо і до кінця доводити розпочату справу, здатність вільно керувати своєю поведінкою і поведінкою інших, професійна працездатність, активність і саморегулювання, урівноваженість і витримка, рухомий темп роботи. Ці властивості і здібності забезпечують майбутньому психологу високу працездатність у виконанні професійних функцій.

Оцінювальний компонент передбачає самооцінку своєї професійної підготовки і відповідність процесу розв'язання професійних завдань оптимальним педагогічним зразком. Формування і розвиток у студентів-майбутніх психологів названих якостей – невідкладне завдання ЗВО.

В свою чергу, слід зазначити, що специфіка роботи практичного психолога така, що одним з найважливіших інструментів праці, крім знань технік і методик, є *особистість фахівця*. Ця спеціальність відноситься до так званих «*особливих професій*», що передбачають активну співучасть, співчуття, самовіддачу. К. Роджерс описував відносини, що допомагають, як «відносини, в яких принаймні одна із

сторін має намір сприяти іншій стороні в особистісному зростанні, кращій діяльності, розвитку зрілості, в умінні ладнати з іншими» [5]. Це складна, душевно і фізично витратна форма професійного життя особистості, що вимагає від людини великих особистісних сил, відповідальності, особливих емоційних витрат.

Сучасні студенти, прогнозуючи майбутнє професійне життя усвідомлюють необхідність моделювання *життєвого успіху* засобами особистісного кредо у процесі навчання у ЗВО. Ми розділяємо думку А. Лібіна, який визначає *життєвий успіх* людини як суму векторів особистісного успіху, розглянутого як ступені самовдосконалення людини впродовж професійного успіху. *Особистісний успіх* виражається в досягнутому людиною рівні особистісної зрілості, пов'язаної з відчуттям суб'єктивного й сімейного благополуччя. Професійний успіх віддзеркалює ступені творчої своєрідності кінцевого результату або продукту діяльності. Нарешті, *життєвий успіх* може досягатись за рахунок найбільш оптимального сполучення особистісного й професійного компонентів [4].

Важливим доводом щодо значущості особистісної готовності студентів психологічного профілю до професійної діяльності є, на нашу думку, результати наукових розвідок М. Калли, де було виявлено, що розходження між «гарними» і «поганими» психологами-консультантами можна пояснити специфічною організацією їхньої *особистісної сфери*. При перевазі в особистісному профілі психолога-консультанта факторів +А (комунікативність), +В (загальна інтелектуальна обдарованість), +Н (соціальна сміливість), +N (проникливість) можна досить точно передбачити професійний успіх. Прогноз ще більш надійний, якщо врахувати внесок (вага) кожного фактора в кінцевий результат за формулою : $ПУ = 0,72 A + 0,29 B + 0,29 H + 0,29 N - 3,25$.

Причому фактори А та Н у даному рівнянні виступають як показники комунікативної компетентності (здатність психолога-консультанта встановлювати й підтримувати міжособистісні відносини), а фактори В та N – як показники макіавеллізму (уміння психолога-консультанта контролювати зміст і атмосферу соціальної взаємодії й, як правило, особисто прогнозувати результат успішної професійної діяльності).

Викладацький склад сучасного закладу вищої освіти, на наше глибоке переконання, повинен усвідомлювати, що професійні знання майбутнього компетентного психолога мають відрізнитися просторістю, систематичністю й своєрідною «готовністю», що найтіснішим образом пов'язано із здатністю особистості студента вчасно мобілізувати запас знань та умінь набутих у процесі навчання.

Орієнтація студентів на формування *ціннісного ставлення* до майбутньої професії на засадах розвитку особистісної готовності в міру розвивається за *умови* продуманої та раціонально спланованої фахової підготовки і може мати примірну процесну структуру:

- *формування* досить стійких зв'язків між окремими професійно важливими цінностями, що зберігаються на різних рівнях професіоналізації;
- *примноження* числа значимих зв'язків у структурі професійно важливих особистісних цінностей майбутніх психологів;
- *прогнозування* успішної майбутньої професіоналізації засобами розвитку окремих професійно важливих цінностей особистості та створення системи набуття професійно важливих цінностей у процесі навчання у ЗВО.

Натомість, можна припустити, що успішність майбутньої фахової діяльності у більшій мірі визначається системною структурою розвитку особистісної та професійно важливих цінностей та якостей студентів в умовах університетської освіти.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, майбутня професійна діяльність студента психологічного профілю, будучи найважливішим компонентом його успішної професіоналізації, вимагає багатопланового аналізу процесу фахової підготовки. Професійна діяльність майбутнього психолога, фіксована в його особистісній готовності. Використання *особистісного аспекту* студентів психологічного профілю в практиці фахової підготовки дозволяє забезпечити завдання, засоби, зміст, методи й форми контролю освоєння майбутньої професійної діяльності; одержати всебічну оцінку формування його професійної компетентності; вносити корективи в учбово-методичні плани підготовки психологів. Разом з тим, реально сформована *особистісна готовність*, розвиток професійних якостей студентів психологічного профілю дозволяє прогнозувати рівень майбутньої професійної компетентності фахівців та розробити стратегію просування до ефективної практичної діяльності.

В перспективах подальших досліджень – визначення емпіричних вимірів щодо якості формування ціннісного ставлення студентів психологічного профілю до майбутньої професійної діяльності.

Використані джерела

1. Андрійчук І. П. Формування позитивної Я-концепції особистості майбутніх практичних психологів у процесі професійної підготовки : Автореферат канд. дис. / Андрійчук І.П. – К. 2003. – 20 с.
2. Анциферова Л. И. Развитие личности специалиста как субъекта своей профессиональной жизни / Л. И. Анциферова// Психологические исследования проблемы формирования личности профессионала / [под ред. В. А. Бодрова]. – М., 1990. – С. 7–17.

3. Балл Г. А. Психология в радиогуманистической перспективе: избранные работы / Г. А. Балл. – К.: Изд-во Основа, 2006. – 408 с.
4. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций 3-е издание/ А. В. Либин. – М.: Смысл, 2004. – 532 с.
5. Роджерс К. Свобода учиться / К. Роджерс, Д. Фрейберг; [пер. с англ. А. Б. Орловой, С. Е. Степановой, Е. Ю. Патяевой]. – М.: Смысл, 2002. – 527 с.
6. Черепехіна О.А. Авторське бачення педагогічного процесу, спрямованого на формування професіоналізму майбутніх психологів у ВНЗ / Черепехіна О. А. // Історія педагогіки: Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі. – 2011, Випуск 15. – С. 373-380.

Sholoh O. A.

FORMATION OF PERSONAL READINESS OF FUTURE PSYCHOLOGY TO PROFESSIONAL ACTIVITY

The article positioned the urgency of the problem, theoretically based content, components, and conditions of forming the personal readiness of future psychologists to professional activity.

Professional activity of future psychologists, as evidenced by the results of the research, depends largely on the completeness of their professional-pedagogical values, motives, interests. That is why the professional training of students of pedagogical faculties call is not just to provide young professionals with a certain amount of knowledge, but to instill the value attitude to professional activities, to form in future specialists for sustainable professional-pedagogical interest.

A special role in this process is played by the personal readiness of students of pedagogical institutions of higher education, which is the organic condition for the success of the educational process and provides a combination of psychological readiness and theoretical training of future psychologists.

Modern students, predicting future professional life realize the necessity of modeling success in life means personal credo in the process of learning in the West. We share the opinion of A. Libina that determines success in life of man as the sum of the vectors of personal success, considered as the degree of human self-perfection for professional success. Life success can be achieved through the most appropriate combination of personal and professional components.

But, it can be assumed that the success of future professional activity is largely determined by the system structure of the development of personal and professionally important values and qualities of students in terms of University education.

Future professional activity of the psychologist fixed his personal readiness. The use of the personal aspect of students psychological profile in the practice of professional training allows us to provide objectives, means, contents, methods and forms of control of the development of the future professional activity; to obtain a comprehensive assessment of formation of professional competence; to make adjustments in educational plans training of psychologists. However, really formed personal readiness, development of professional qualities of students of psychological profile to predict the future level of professional competence of experts and to develop a strategy to promote effective practice.

Key words: *formation of personal readiness, the students of psychological profile, professional activities, and professionalization.*

Стаття надійшла до редакції 07.12.2017 р.